
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

VEGYES, MADÁRTÁVLATBÓL

Hornyik Miklós: *Titokfejtők*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

Akárcsak Hornyik előbbi — *Szabálytalan napló* (1981) című — könyve, ez is a gyűjteményes kötetek azon változatát gyarapítja, amelynek összeállításakor a szerző a tárgyat s róla kifejtett véleménye megalapozottságát, tudományos, kritikai értékét megelőzően önmagát kívánja olvasói elé állítani. Nem az a fontos, amit ír, hanem hogy ő ír. Ezt élvezi, saját hangját, mondatait, stílusát. Nem bánva — ha van — könyve színvonalának vegyes jellegét sem, amit nemhogy elrejtteni igyekezne, hanem szinte tüntet vele. Kizárólag önmagára figyel, s közben többet árt éppen önmagának, mint egyáltalán gondolhatná. Mert különben mivel lenne magyarázható, hogy Hornyik is könyvének mind a mai magyar irodalom kapcsán összeállított első részében, mind pedig a másodikban, melyben a jugoszláviai magyar irodalom múltjáról és jelenéről készült írások találhatók, több, kötetbe nem illő, méltatlan dolgozatát is besorolta.

Az első rész *Irodalomismereti vázlatok* című „fejezetében” *A szürrealista regény alapformáiról* olvashatunk, s annak ellenére, hogy a cím prepotens, mert a rendszerességet ígérő alapformák helyett inkább csak néhány változatról értesülünk, az írás jelzi, hogy Hornyik tudna erről a témáról tanulmányt is írni; igyekszik tárgyat körüljárni, ami egyébként nem tartozik szokásai közé, kevésbé csapong, mint szeret. S annak ellenére, hogy az olvasó joggal számon kérheti tőle például az „igazi regény” pontosabb értelmezését, kivált, ha ettől eltérő „alapformákra” kívánja felhívni figyelmünket, s ha ezúttal is, mint mindig, túl nagy számú idézettel, idegen gondolattal operál, a kötet nyitó írása a legegységesebb, élvezhető esszéje. Figyelemfelhívó értékű Heltai Jenő *Almokháza* című regényéről készült dolgozata, amelynek szerintem nagyobb értéke a mű kapcsán felvetett irodalmi párhuzamok, a hasonló vagy egyívású regények említése, mint egyetlen megállapítás,

hogy az *Almokháza* inkább „szürrealizáló” — jó terminus a „zsrnál-szürrealista” is —, mint kifejezetten szürrealista mű. Vitára ingerlő a Németh László metaforáiról készült írás. Nem a túlzott tisztelet okán, inkább mert a megértés mértéke kisebb annál, aminek kimondása kötelezné Hornyikot. Ő ugyanis azt lobbantja Németh László szemére, hogy képzőnös fogalmazásmódja „igen gyakran nem ad semmilyen többletinformációt; egyszerűen túlméretezett”, ami önmagában, még ha igaz is, semmit sem mond. De mondana, ha azt vizsgálná a szerző, hogy a képzőnőből miféle szemlélet olvasható ki, mert kiolvasható, azt Németh László gondolkodói formátuma kétségtelemné teszi. Ha Hornyik úgy véli, hogy Németh László metaforaözöne öncélú, ami szintén elképzelhető, akkor ennek bizonyítására sokkal nagyobb apparátusra lenne szüksége, mint amit írásában felvonultat. Hitem szerint az alaposág, a mélybe merülés azonban nem Hornyik Miklós, hanem éppen Németh László felé billentené a mérleg nyelvét. Hornyik azonban nem belülről, hanem kívülről, idegen példák említésével igyekszik nyomatékot adni szavának. A stílusának expresszivitásáról nevezetes Szabó Dezsőt veti be, anélkül hogy kellően differenciálna Szabó és Németh között, s ami a Szabó Dezső felé történő sarkításnál — Szabó Dezső rémképével más írásában is előszeretettel ijesztgeti az írókat és az olvasókat, anélkül, hogy a jelenség igazi magyarázatát adná! — veszélyesebb módszer, hogy elfelejti Németh László esszéit a magyar esszéírás hálózatába bekötni, s ennek folytán megállapításai is kifejezetten féloldalasra sikeredtek. Még egy sűrűn előforduló hornyiki eljárásra mutat példát ez a dolgozat: a fedezet nélküli párhuzamokra, a jól hangzó, de kellő indoklást nélkülöző utalásokra. Szabó Dezső és Juhász Ferenc kapcsán jegyzi meg, hogy ők „nem olyan okokból, nem úgy s nem olyan művészi szintmagasságon rendhagyók, mint a kortárs nyugat-európai avantgárd irodalom reprezentánsai”. Ha eltekintünk attól, hogy Szabó és Juhász „nyugat-európai avantgárd” kortársai nem ugyanazok, akkor is fölöttébb homályos a néhány vonatkozó szó („olyan” — kétszer, „úgy” — egyszer!), amelyek Hornyik bennfentességét jelzik ugyan, de az olvasó ettől nem lesz sem okosabb, sem tájékozottabb. Hasonlóképpen kétségek között hagy bennünket a szerző, mint könyvnek címeivel és címlapi képével is teszi. Ugyanis az egyik írásból sem derül ki, hogy miért titokfejtők azok az írók, akikről Hornyik ír, meg az sem miféle titokról van szó. Az sem világos, hogy mit keres Kosztolányi Dezsőnek a *Színházi Élet* 1930. május 4-i számából átfényképezett keze Hornyik könyvének borítóján, ha a kötetben nincs egyetlen Kosztolányiról készült írás sem. A nagy író szelleműját kell csodálnunk? Szívesen, bár fizikai valósága helyett inkább tartalmában, gondolatiságában szeretnénk a dolgozatok olvasásakor csodálni, köszönteni Kosztolányi jelenlétét. József Attila képvilága és a modern magyar próza párhuzamba állítását ígéri a következő szöveg. Elsősorban Mészöly Miklós novelláinak viszonylatában

próbál Hornyik kötődéseket kimutatni. Sikkerrel teszi, de ennek ellenére nem szabadulhatunk az esetlegesség, a véletlenszerűség gondolatától, annál is inkább, mert az apró, szó- és szókapcsolat-egyezések semmiféle értékmeghatározó szerepet nem kapnak a novellákban. József Attila mindenkiben, aki olvasta verseit, sőt abban is, aki sohasem hallott róla, mélyen és megkerülhetetlenül él, de az efféle párhuzamok írók esetében lényegében semmitmondóak. Hogy szereti Hornyik ezt az egymásba nyíló művek játékát, azt a Mészölyről írt munkájából is látjuk. Ennek végén a *Csendes délután* című novella mellé Arany János *Családi körének* néhány sorát idézi. De ez Mészöly szövegének értéke, minősége szempontjából teljesen irreleváns, s ezért ha komolyan vesszük, inkább degradáló, mint rangot adó. Sokkal fontosabbak, értékesebbek azok a novellaelemzések, amelyek az egész kötet legszebb, legemlékezetesebb oldalai.

A mai magyar irodalmi tömb legproblematisabb írásai az Ottlikról szólók, holott tárgyához nagyobb rajongással sehol sem közeledik Hornyik, mint éppen ezekben. Azon túl, hogy kifejezetten alkalmiak, zsurnálszintűek, s ezért nem kötetbe valóók, illetve a gyűjteményt vegyesre rontják, árulkodóan elnagyoltak is. Miután elmarasztalja a szegény magyar olvasót, hogy — „tengerek és tengernagyok idült hiányában” — képtelen megérteni a propellerrel kapcsolatos irodalmi hasonlatot, — szegény magyar, mi mindent nem érthet a nagyvilágból, még a jéghegyeket vagy a vulkánokat sem, hogy mást ne is említsek! —, Hornyik kinyilatkozza, hogy a kilométernyi opust körmőlő Jókai és Krúdy „szellemi hazájában” két regényével Ottlik a „legjobb” regényíró, amit el is lehetne hinni, ha ismernék az érveket. Ezekről azonban szó nem esik. Arról igen, hogy a „harmincas évek elejétől a mai napig sokezer könyv sülyedt el, mállott semmivé Európában és Magyarországon is, Ottlik húsz novellája, egy kötetre való tanulmánya és két regénye azonban csendben átvészelte a múltó idő változásait, aztán váratlanul feléledt, és jelentőségében megsokszorozódott: az új magyar irodalom szilárd, rádioaktív magjává vált”. Éppen Ottlik minden leírt sora? Ha igaz is, mitől, és milyen értékmutatók alapján mondható ez ki? Magam is szeretem Ottlik munkáit, jelentőseknek is tartom őket, de abszolútummá tenni mégsem merném, ahogy más sem merné, kivált ha a kinyilatkozás mögött nem áll műelemzés. Hornyiknak a *Minden megvan* című Ottlik-novella „a legszebb magyar elbeszélés”, de ezt bizonyítás nélkül kell elhinnünk. Sajnálom, nem hiszek neki. Már csak azért sem, mert nincs legszebb vers, legszebb novella, legszebb regény, illetve az semmit sem mond, ha neki, valakinek épp ez vagy az a mű a legszebb, de ezt nem tudja bebizonyítani. Mert a kölcsönvett idézetek, amelyek felvonultat nem a kinyilatkoztató véleménye, hanem másoké. Ha lehet, még fokozódik ez a megalapozatlan Ottlik-imádat a *Ceruzasorok egy megkezdett regényről* című munkácskában. Megtudjuk: Ottlik is a „lehetetlent kísérti”, ahogy minden művész,

de neki sikerül is a „káprázatos csoda és tüneményes véletlen”. Másnak, ha szerencséje van, ez egyszer sikerül, Ottliknak viszont, minden művével. Minden könyve „soda,” még a meg sem írt, „a születő új regény, a *Buda*” is. Igaz, hogy csak „16—17 rövid fejezetét ismerjük”, tehát Hornyik is, de csoda voltát ez nem befolyásolhatja. S kell erre jobb, mélyebb érv, mint hogy a „polinéziai” olvasó is eligazodhat benne, mert segíti „az író bravúrosan árnyékolta, feddhetetlen műgondja, intuícióval hitelesített, ragyogó szerkesztésmódja, fesztelenséggel palástolt művészi szigora”. Hogy miről szól a *Buda*, Hornyik úgy érzi, hogy „Csupa megfoghatatlan dologról”, de ezt bízunk a műre. Ottlik szerint mindig a „regény maga mondja el, miről szól”, s ez igaz is, csak-hogy ehhez ismerni kell a regényt, s ezt senki sem mondhatja el magáról, talán a szerző sem. Akkor is hasonlóan bűvészkedik Hornyik, amikor Kosztolányi, Radnóti — nem is az író adományozta! — és Ottlik azonos, *Próza* című könyvének címdoldalát egymás mellé fényképezi s aláírja: „Hármasegység”. Ám erről a hármasegységről egyetlen írásban sem olvashatunk, hogy kifejtéséről ne is beszéljünk. Látszat, látszat...

A magyar irodalomról szóló részhez hasonlóan a jugoszláviai magyar blokk is két részre oszlik. Egy nagy terjedelmű írásra, amelyben a *Mi Irodalmunk* című, a *Reggeli Újságnak* a harmincas évek elején kiadott „mellékletéről” olvashatunk. Dicséret illeti a szerzőt, mert elősnek foglalkozik egy fontos kiadvánnyal, jóllehet, vele kapcsolatban kevésbé azzal, amire a cím kötelezte volna, kevésbé az irodalommal, inkább az irodalmi élet körülményeivel. A kötetet záró *Metszéspontok, párhuzamok* című fejezet nyolc írása szinte magától négy „alfejezetre” szakad, de zavaróbb, hogy alig van köztük olyan, amelyik rászolgált a kötetbe sorolásra. Kifejezetten alkalmi jellegű a Forum egyévi könyvkiadása és a becei középiskolás vetélkedő mezőnye fölött elsuhanó ironizáló röpte. A Kopeczky pesti szerzői estjét bevezető írás szellemes, élvezetes is, de könyvben csak legalább még 3—4 hasonló jellegű esszé társaságában lenne helye. A *Megőrzött hangfölvételek* még tisztelgésnek sem elegendő a két kérdezett, Vujičić D. Stojan és Szeli István előtt. Hornyik, emlékszünk, kiválóan tud interjút készíteni, de ezúttal csak mikrofont tart a kezében, s közben tiszteletköroket ró a szerzők körül. Ugyanezt teszi a Szeli István nyugdíjba vonulására írt lírai emlékidézőben, ami párhuzamaival emellett visszás is. A blokk három kritikája közül a kötet magasztaló recenziusének, Herceg Jánosnak a novelláskönyvéről, az *Arnyakról* írt méltatás a legkomplettebb; elemez s kedvet csinál a könyv elolvasásához. A *Műkedvelőkről* (Juhász Erzsébet) önellentmondásba keveredik, előbb függetleníti a regényíró a dokumentumoktól, a modellektől, majd számon kéri tőle, miért nevez néven egyeseket, másokat pedig nem. Súlyosabb mulasztás azonban, hogy a *Műkedvelők* nem művész-, hanem közérzetregény, s ezt a kri-

tikus nem hangsúlyozza kellő mértékben. A Vébel Lajos publicisztikájáról írt írás egyetlen hibája, hogy kritikátlan dicsőítés.

Tartalommutatója szerint fontos könyvnek gondolhatnánk Hornyikét, de csupán az anyag fele-harmada érdemli meg a kötetbe történő átmentést.

GEROLD László

TÜNDÖKLŐ ÚTTÖRÉS, ÚT NÉLKÜL

Hornyik Miklós: *Titokfejtők*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

Címében rejtélyes újabb könyvének anyagát tervszerűen rendezte el Hornyik Miklós. Első részében általános irodalmi kérdéseket vet fel, elidőz egy-egy klasszikusunknál, majd a modern magyar irodalom kiemelkedő, ma is élő alkotói felé haladva, Mészöly Miklós pályakezdését világítja meg, a másodikban pedig, ugyancsak a múlttól indulva, a jugoszláviai magyar irodalom alakulástörténetét és jelenét érintő elegyes szövegeket tesz közzé. A műszakilag ragyogóan megmunkált, tükrében kivételesen tiszta, sajtóhibáktól csaknem teljesen mentes kiadványt általánosságban a választékos stílus jellemzi. Nincs még egy írónk, aki szenvedélyesebben iszonyodna nyelvhasználatunk henyeségeitől, mint Hornyik Miklós. Igényessége parancsára olyan képleteket, megoldásokat, mondatszerkezeteket alkalmaz csaknem tüntetőleg, melyek az egyéni stílus sajátosságait meghaladva, akár egy elvont irodalmi nyelv alkotóelemei is lehetnének. S ezt a stílust, mindenekelőtt a kötet első részében, világirodalmi utalásokkal, párhuzamokkal dúsítja. Irodalomismereti vázlatait azonban, nyelvének kimunkáltsága ellenére, végül mégis szorongva olvassuk. Hogy miért, hadd illusztráljam egy kis kitérővel.

Németh László esszéinek metaforikus jegyei kapcsán nemcsak addig a lesújtó következtetésig megy el, hogy írónk „sorjázó szóképei pusztán szemléltető jellegűek, rosszabb esetben stílusdíszek, öncélú remeklések”, hanem egyúttal kimondja azt is, hogy a magyar esszé kereteit a nyelvi kifejezés tekintetében „kezdetleges fokon rekesztette meg”. Nem kívánok vitát kezdeményezni. Ha Hornyik Miklós így hiszi, ám legyen. Módfeltét zavaró azonban, hogy Ottlik Gézáról rajzolt két portréjában pontosan a Németh Lászlónál kárhoztatott szóképiség vezérli. Az *Iskola a határon* „titkos hatalmú könyvnek”, „prózában írt hatalmas szimfóniának”, „kozmosz nagyköltészetnek”, „meghökkentően bonyolult metszésű, legnagyobb keménységi fokú, szüntelenül sugárzó ékszer-prózának” nevezi. Félreértés ne essék, nem maguk ezek a patetikus minősítések váltanak ki ellenérzést. Manapság, amikor a tudományosság és a fölényeskedő tudakosság műhelyeiben egy-egy irodalmi mű gyakran a szakmai élvezboncolás pusztá tárgya csupán, akár örülhetnénk is